

ЛИТЕЙНЫЕ ФОРМЫ БОРИСФЕНА СЕРЕДИНЫ VI – НАЧАЛА V вв. до н.э.

Валерий Крутилов

Институт археологии Национальной Академии наук Украины
Украина, 04210, г. Киев, проспект Героев Сталинграда, 12
e-mail: krutilov70@ukr.net

Литейные формы являются археологическими артефактами, которые дают представление не только о развитии литейного производства, но и других ремёсел, культуры, военного дела, торгово-экономических связях любого античного памятника.

Наряду с маловыразительными остатками литейных мастерских, фрагментами орудий труда ремесленников (тигли и льячки), бракованными изделиями, бронзовыми и свинцовыми всплесками и шлаком, литейные формы являются показателем уровня развития ремесленного производства Борисфена в середине VI – начале V вв. до н.э.

На данный момент известно о находках девятнадцати литейных форм. Две из них были найдены в насыпи кургана К-3 в 1909 г. (по сообщению Э.Р. фон Штерна) (утрачены во время Великой Отечественной войны), остальные – экспедициями Института археологии НАН Украины и Государственного Эрмитажа (Россия, г. Санкт-Петербург) в 1960-2017 гг. (место хранения – Научные фонды ИА НАНУ, Киевский Национальный университет имени Т. Шевченка, фонды ГосЭрмитажа).

Литейным формам архаического времени Березанского поселения посвящена работа Н.А. Сон, которая впервые ввела в научный оборот известные на тот момент находки из раскопок В.В. Лапина. По классификации Н.А. Сон формы разделяются на три группы: для отливки украшений; для отливки предметов быта; для отливки и тех и других.

Все литейные формы Березанского поселения изготовлены из мягких пород привозного и местного камня (сланец, шифер, песчаник).

В своё время В.В. Лапин считал, что обработка цветных металлов была одной из ведущей отраслью производства на Березанском поселении, однако позднее, ввиду небольшого количества остатков литейного производства, он пришел к выводу, что литейное ремесло играло вспомогательную роль в экономике Борисфена и было направлено на обеспечение внутренних потребностей населения. К такому же выводу приходят и другие исследователи. Так, С.Я. Ольговский считает, что цветная металлообработка в экономике Березанского поселения занимала очень незначительное место.

Вероятнее всего, на данный период времени роль центра литейного производства играло Ягорлыцкое ремесленное поселение, ввиду того, что здесь присутствовали все необходимые энергоресурсы для литья металла.

Данная работа посвящена введению в научный оборот всех известных литейных форм Борисфена середины VI – начала V вв. до н.э.

МОНЕТИ РИМСЬКОГО ЧАСУ З ОСТРОВА БЕРЕЗАНЬ (ДІЛЯНКА «Т» ТА «Р-І В»)¹

Олександр Смирнов

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Україна, 54030, м. Миколаїв, вул. Нікольська, 24
e-mail: smyrnovl@ukr.net

Античне поселення на острові Березань відоме, у першу чергу, як перша грецька колонія у Північному Причорномор'ї. Крім архаїчного періоду на острові досліджуються об'єкти, які відносяться до різних історичних епох. Острів унікальна пам'ятка, як з точки зору археології, так й історії та природи. Матеріальні залишки репрезентовані знахідками епохи бронзи, античності (архаїчний, класичний періоди, римський час), середньовіччя (доба Київської Русі), османським періодом, початком XIX ст., початком XX ст., періодом Другої світової війни.

¹ Робота виконана к рамках наукової теми № 0118U003394

Стосовно римського часу, то він репрезентований великою кількістю матеріалів: кераміка, епіграфічні знахідки, порушені археологічні об'єкти (залишки жител, господарчі ями й ін.). Майже всі дослідники пам'ятки відокремлювали поодинокі артефакти римського часу. На жаль, культурні шари перших століть нової ери зазнали знищення під час будівельних робіт починаючи з будівництва турецької фортеці та закінчуючи роботами, які передували Другій світовій війні. На рубежі XX-XXI ст. саме ці шари піддалися масованому знищенню з боку грабіжників, що зафіксовано актами, які неодноразово склалися керівником експедиції. За останні роки у ході досліджень, як правило, у змішаних перевідкладених шарах були знайдені три монети Римського часу.

1 – Тетрасарій імператора Септімія Севера (ольвійської чеканки) (рис. 1, 1) на ділянці Р-ІВ у 1989 році у завалі каміння в якому перебував змішаний археологічний матеріал від архаїчного періоду VI ст. до н.е. до поливної турецької кераміки. Монета датується за 198-201 рр. н.е.

2 – Денарій Антоніна Пія (срібло), з верхнього рихлого гумусованого шару (у перевідкладеному стані). Монета датується 138-161 рр. н.е. (рис. 1, 3)

3 – Дупондій (ольвійської чеканки) (рис. 1, 2), випадкова знахідка з гумусованого шару (у перевідкладеному стані) на ділянці «Т» у 2017 році. Монета датується за В.О. Анохіним 196-197 рр. н.е.

Рис. 1. Монети римського часу з острова Березань

Звернемо увагу на те, що монетний матеріал був знайдений у різних локаціях острова й у порушених шарах, він має доволі вузькі хронологічні межі. А саме середину та кінець II ст. н.е. Що підтверджує висновки та припущення О.М. Зографа, П.Й. Каришковського про шляхи потрапляння римського срібла в Ольвійську державу, насамперед, як платню римським військовим. А присутність ольвійської чеканної монети того часу дає нам можливість підтримати припущення про існування у другій половині II ст. та на початку III ст. н.е. на острові Березань Римського укріплення (С.Б. Буйський), підпорядкованому загону римських військових, які розміщувалися в Ольвії, на що у свій час було вказано у працях В.В. Крапівіної на прикладі інтенсивної будівельної діяльності у Верхньому місті та підкріплено публікацією знахідки Римського військового диплому.

У подальшому потрібна більш детальна вибірка нумізматичного матеріалу римського часу з усіх досліджених ділянок острова за всі роки робіт. Даний вид археологічного компонента зможе дати нам можливість більшою мірою реконструювати історичні події римського часу, як на острові Березань, так і на території всього Нижнього Побужжя.

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПІДВОДНОГО ОБ'ЄКТУ – АНТИЧНОГО ВІТРИЛЬНИКА «ЗМІЙНИЙ-ПАТРОКЛ» ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ IV ст. до н.е. У ЧОРНОМУ МОРІ (ПОЛЬОВІ СЕЗОНИ 2011-2015 рр.)

Олександр Терещенко

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Україна, 65082, м. Одеса, вул. Єлизаветинська, 12
e-mail: navarex_patrokl@ukr.net

У 2011-2015 рр. підводно-археологічною експедицією Наварекс Одеського Національного університету імені І.І. Мечникова у співробітництві з відділом Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАН України в акваторії Чорного моря поблизу о. Зміїний на глибині 34 м. були проведені дослідження на затонулому дерев'яному вітрильнику $\frac{3}{4}$ IV ст. до н.е. «Зміїний-Патрокл». Корабельна аварія трапилася за 650 м на північний захід від острова Зміїний на глибині 34 м. Ця ділянка була просканована за допомогою гідролокатору бокового огляду на частоті 770 кГц під різними кутами, на базі чого була зроблена карта прилеглої території. Для відеокартування на об'єкт була накладена сітка розмірами 40x20 м з кроком 1 м. Відео-зйомка була проведена з водяного коридору 1.5-2 м. Для масштабування стоп-кадрів на підводний відео-бокс було встановлено лазерний масштаб з відстанню між променями 0.42 м. Відео-мозаїка корабельної аварії складається з 2124 стоп-кадрів. На базі відео-мозаїки був побудований картографічний план підводно-археологічного об'єкту, план розташування вантажу й оснастки затонулого вітрильника «Зміїний-Патрокл» (рис.).

Об'єкт являє собою нагромадження керамічної тари (амфор) у вигляді витягнутого еліпсу, що повторює контури корпусу вітрильника розмірами 24x8 м на денній поверхні з піднесенням над ґрунтом 1.56 м. Дерев'яні деталі корпусу вітрильника відсутні, але під опадом на глибині 1 м прощупується дерев'яна конструкція на відстані до 1.5-2 м від амфорної тари. Діаметральна площа проходить по курсовому куті 215°. Судячи з курсу корабля, трагедія трапилася, коли він ховався за островом під час південно-західного шторму. Керамічний комплекс амфорної тари представлений як цілими, так і фрагментованими екземплярами. Верхній ряд амфор був промаркований бирками та налічує 946 екземплярів. За попередніми даними, вантаж корабля складався з 3000 одиниць, які були розташовані у чотири яруси; загальна вага вантажу сягала 100 нетто тон.

Спираючись на натурні підводні дослідження та камеральні із застосуванням комп'ютерних технологій було розроблене трюмне упакування судна у форматі 3D.

Було з'ясовано, що транспортні амфори є «соціальним» виробом, бо на торговельних судах вони використовувались «спільнотами», пов'язаними крупними партіями. Причому геометрія амфори була розрахована таким чином, щоб амфори не заважали одна одній при упакуванні у трюми кораблів у декілька шарів. Амфори були упаковані пошарово за чотирикутною схемою. Зверху перший шар нагадує бджолині стільники, або лоток для яєць, в отвори яких завантажуються амфори другого шару. При такій упаковці амфори другого шару розклинюють нижні,